

Marsina), zájmem Přemysla Otakara II. o města (Josef Žemlička), možnostmi komunikace v počátcích bratislavské městské společnosti (Žofia Lysá), počátky Banské Bystrice (Marián Skladný), počátky města Kremnice (Martin Štefánik), rodem Zápolských a slovenskými městy na konci středověku (Veronika Kucharská popisuje mocenskou politiku Zápolských, jejíž oporou byla kumulace majetků, mj. původně zeměpanských měst, doprovázená logicky očekávatelnými konflikty), nebo komunikací města Bardejov s majiteli makovického panství (Pavol Hudáček, jež téma redukoval na hraniční spory obou stran). Kouzlem (snad) nechtěného jsou oba poslední jmenované příspěvky zařazené za textem Roberta Šimůnka *Šlechta a města pozdního středověku: konfrontace či koexistence?*, upozorňujícího na několika místech právě na fakt, že redukování vztahů šlechty a měst na konflikty je příliš zúženým pohledem, do značné míry způsobeným stavem pramenné základny, neboť jakékoliv spory byly logicky vždy více reflektovány než poklidně plynoucí každodennost (s. 225).

Tématům, jež je možno označit v širším pojetí jakožto kulturní, se věnuje několik autorů: Ladislav Vrteľ zkoumal heraldickou komunikaci ve středověkém městě, kulturní kontakty Bratislavy a Vídně v 15. století popsala Miriam Hlavačková, patronce Košic sv. Alžbětě, jejíž kult nahlíží jako střetnutí dynastické a měšťanské tradice, věnovala pozornost Katarína Nádaská, zatímco Jan Hrdina studoval komunikaci a transfer informací na příkladu graciálních listin papeže Bonifáce IX. pro spišská města.

Jistou fascinací pozorností významných panovníků, již títo věnovali některým slovenským městům a jejich zástupcům (o kořenech zájmu slovenských historiků o toto téma by se jistě dalo diskutovat), prozrazují příspěvky zabývající se královskými setkáními v Bratislavě na konci středověku (Eva Frimmová), cestami bratislavských městských funkcionářů na královský dvůr v 15. století (Julius Bartl), Zikmundem Lucemburským a spišskými městy (Karin Fábrová, která se omezila převážně na výčet králových privilegií pro několik spišských měst). Zde se naskytá jedna z nepoložených metodologických otázek: Je skutečně potvrzení staršího městského privilegia důkazem přímé komunikace zástupců města s panovníkem?

Z množství podobných textů se vymyká pouze několik příspěvků, jež by bylo možné označit za mikrosondy a jejichž prostřednictvím se čtivě daří přiblížit procesy každodenní komunikace v konkrétních sférách městského života: Text Martina Musílka topograficky zmapoval hostin-

ce a krčmy na Starém Městě pražském, přičemž zohlednil i sociální kontext, společná stať Tomáše Borovského a Michaely Malaníkové vychází z podrobné analýzy znojenských městských účtů z let 1453/1454 a 1457/1458, jež zachycují finanční vydání na různé typy politických poselstev města a umožňují zároveň rekonstruovat složení městských rad v daném období. Pojednání o širších okolnostech vypořádání pozůstalosti obchodníka Joriga Kuntzelmana na počátku 15. století přinesla Renáta Skorcka, zatímco Daniela Dvořáková nás na podkladě bratislavských komorních účtů z roku 1434 uvedla do světa městských vyslanců, poslů, vyzvědačů a špehů (mnohdy se rozdíly mezi nimi zcela stíraly) jakožto jedněch z nejpodstatnějších šířitelů informací v (mezi)městském geografickém a sociálním prostoru.

Téma středověkých měst na území dnešního Slovenska a přilehlých oblastí je jistě látkou nosnou a hodnou badatelského zájmu i do budoucna. Lze se tedy těšit, že postavení tohoto tématu na proklamované „čestné místo“ (s. 9) ve slovenské historiografii nebude nadále znamenat zakonzervování starších metodologických přístupů a v dalším vývoji povede k recepci aktuálního (celo)evropského diskurzu v oblasti komunikace a dějin měst.

EVA RICHTROVÁ

Miroslav SVOBODA, *Páni ze Strakoníc. Vládci Prácheňska a dobrodinci johanitů*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2010 (= Šlechtické rody Čech, Moravy a Slezska 9)

392 s., ISBN 978-80-7422-034-0

V krátké době již druhá monografie věnovaná Bavorům ze Strakoníc může vypadat jako zbytečný luxus, detailnější seznámení s knihou ovšem podobné pochyby zahání. Oproti chvatně vydané diplomové práci Simony Kotlárové je kniha Miroslava Svobody, frekventanta proslulého semináře Jaroslava Mezníka, vyzrálým a promyšleným dílem. Právě Mezník přivedl Svobodu k problematice johanitského řádu, od něž je díky společnému sídlu již jen krok k Bavorům ze Strakoníc. Vztah rodu s erbem střely a řádu křížovníků sv. Jana Jeruzalémského představuje jeden z leitmotivů knihy a díky vynikající znalosti johanitské problematiky se autorovi podařilo oprostít tuto problematiku od mnoha klíše a sporných interpretací.

Miroslav Svoboda, toho času ředitel Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově, nezapře svoji profesi a předložené úvahy staví na uvážlivé pramenné kritice. Z tohoto pohledu byly nejspokojivější úvodní pasáže knihy, kde se autor snaží dopátrat počátků rodu. Sporné a nejednoznačné pramenné zmínky nutí skládat obrázek víceméně z hypotéz. Svoboda klade kolébku rodu na Moravu a odmítá nedávno vyslovenou hypotézu Martina Wihody, že by moravské působení Bavorů bylo jen epizodou. I přes snesené doklady ovšem nelze vyslovit jednoznačné stanovisko a je třeba zvážit další okolnosti, např. okruh vydavatelů, v jejichž písemnostech se zmínky o předcích rodu nacházely; teprve na Moravě totiž mohli získat členové rodu funkce, které zaručovaly hojnější výskyt jejich jmen v pramenech (jsou doloženi v úřadu olomouckého komorníka a olomouckého biskupa). Překvapivě nevyužit zůstal unikátní pramen v podobě náhrobních kamenů se symbolem střely z pohřebiště v Radomyšli. Autor pouze v úvodu naznačuje, proč se tímto svědectvím nebude zabývat: „Vzájemný vztah mezi šipkami na náhrobních kamenech a bavorovickým erbem však nejspíše nebude žádný, neboť v době vzniku kamenů Bavorové v jižních Čechách ještě nesídlili“. Důkaz kruhem přímo vybízí i k vyslovení opačné varianty: Nejsou právě tato předheraldická znamení dokladem, který indikuje zdejší přítomnost předků rodu?

Těžiště knihy (kapitoly 2–7) spočívá v přiblížení osudů jednotlivých příslušníků, resp. generací rodu. Autor vždy zohledňuje všechny sledovatelné aspekty, tzn. rodinné souvislosti, politickou činnost, hospodářské a sídelní aktivity či sociální kontext činnosti Bavorů. Po tomto převážně chronologickém výkladu následují čtyři tematické kapitoly, věnované majetku rodu, klientele, strakonické komendě johanitů a sfragistice. V případě rozboru rodových statků a fungování domínia text hodně opakuje již výše napsané, nicméně i tak jde o kapitolu nanejvýš užitečnou. Detailní kvantitativní i kvalitativní analýza ukazuje vývoj – a především rozpad – bavorovického panství v poněkud jiném světle než dosavadní literatura. Poněkud schematizovaný pohled na donace johanitům, které způsobily postupně zchudnutí a rozpad domínia, se jeví podstatně mnohotvárnější. Podle Svobody poslední člen rodu, Břeněk ze Strakonice († asi 1404), držel v prvních letech své vlády – tedy po roce 1394 – kromě panství Bavorov prakticky neztenčené dědictví. Je nabíledni, že dominium nemuselo být v dobrém stavu, a autor zde právem nadhazuje možnou souvislost s dlouhou poručenskou sprá-

vou Zdeňka z Rožmitálu, v každém případě se s tezí o zchudnutí Bavorů kvůli jejich štedré donační aktivitě můžeme rozloučit. Detailní rozbor ukázal na nepřilíš vřelý vztah některých členů rodu k johanitům a např. představa o výrazném ztenčení majetku za Viléma, který byl považován za jednoho z hlavních viníků chudnutí rodu, v konfrontaci s prameny neobstojí. Svoboda kromě těchto pronikavých analýz ukazuje i na důsledné dodržování zakladatelských práv. Bavorové měli nárok – a také ho systematicky uplatňovali – schvalovat veškeré majetkové transakce strakonických johanitů, čímž drželi v rukou důležitý nástroj k ovlivňování dění v konventu.

Výsledky rozboru majetkového zázemu rodu působí velmi věrohodně a lze je bez větších výhrad přijmout, což platí již méně o předpokladech, na kterých autor staví výklad o klientele. V poslední době jde o frekventované téma (a oblíbený appendix dějin šlechtických rodů), bohužel metodicky stále jen málo reflektované. A protože se v případě Bavorů dotýká nejvlastnější podstaty šlechty, resp. její pozdně středověké transformace, podívejme se na tuto problematiku blíže. Nezpochybnitelným faktem je, že se na Strakonicku objevuje celá řada rodů nižší šlechty s erbovním znamením střely. Svoboda odmítá, že by tento fakt souvisel s příbuzenskými vazbami, neboť se za krátkou dobu po příchodu Bavorů do jižních Čech nemohl rod tolik rozšířit, a stejné erbovní znamení podle něj indikuje manskou závislost. Ačkoli důkazem lenních vztahů jsou opět jen stejné heraldické figury, neboť písemný materiál chybí, autor předpokládá, že páni ze Strakonice po zakotvení v jižních Čechách vytvořili lenní systém a svým vazalům dali do držby drobnější statky.

Uvedený popis sociálních vztahů nepostrádá logiku, nicméně bližší pohled ukáže, že jedna hypotéza se zde opírá o druhou a ta zpětně o první. Ponechme stranou již výše zproblematizovanou tezi o pozdním příchodu Bavorů na Strakonicko a zaměříme se na lenní systém. Tento právní institut vděčí za své rozšíření v českých zemích především lucemburským panovníkům a církevním institucím, v prostředí šlechtického se s jeho zaváděním prakticky nesetkáme. Naopak, pokud páni druhotně nějakou lenní soustavu získali, snažili se o její alodizaci. Pro vyšší šlechtu, na rozdíl od krále a církve, byl zvykový služební systém zcela dostačujícím rámcem pro utváření vztahů s nižší nobilitou; lenní právo jim nenabízelo nic navíc a odpadala i nutnost kompenzovat službu nějakým majetkem. Představa, že Bavorové získali v jižních Čechách souvislé panství a to pak rozdrobili udělováním jednotlivých statků

leníkům, je značně problematická. Neexistuje přitom žádné svědectví, že by údajní manové s erbem střely nakládali se svým majetkem jinak než s alodem, což si lze jen těžko představit, minimálně pro období do vymření Bavorů.

Jako důkaz existence lenní soustavy uvádí autor dva doklady. Prvním je listina z roku 1319, v níž se zajatý Albert ze Schönsteinu zavázal Vilému ze Strakonice službou v počtu šesti vojenských tažení (po nich povinnost zanikala). Ačkoli lenní vztahy nabývaly různých podob, budování manského systému na dočasném a nadto vynuceném závazku se nezdá být pravděpodobným. Zbývá tak doklad z roku 1368, kde jsou lenní vztahy skutečně zmíněny; listinu nicméně vydává převor Heřman v čele konventu, a manské závazky se tudíž vztahují ke strakonickým johanitům. Existence lenní soustavy zbudované Bavyrou tak nadále zůstává v rovině hypotézy. I pokud by se jí však podařilo dokázat, nesvědčí o přebírání erbovního znamení nižší šlechtou. Autor se v heraldických pasážích opírá o úvahy Michela Pastoureaux, jež ovšem vycházejí z podstatně odlišných, zejména francouzských zvyklostí. Představa, že by i u nás „šlechta v určitém závislém postavení velmi často užívala znamení svých pánů, jen v jiných barvách“ (s. 288), je velmi sporná. A vyvstávají i další otázky: Co šlechtici činili se starým erbem? Vyměnili ho za „lenní“ erb, naznačující služebnost? Nebo šlo původně o neurozené, kteří erb a příslušnost získali až se službou Bavorům?

Převažující názor starší literatury, že erb střely svědčí o příbuzenských vazbách, se zdá být pravdě blíže než autorovy úvahy. Jako analogie může posloužit i pětiletá rúže, která se dochovala v jihočeském prostředí ve znaku podstatně více odnoží než jen u šestice proslulých vítkovských linií. Řada z nich přitom měla v určitých obdobích významné postavení, ovšem svůj majetkový a sociální status si neudržela. A to může být u rozrodu erbu střely případ šlechticů z Pořešína (dříve též z Vitějovic či z Újezda), jejichž předek v zakládací listině zlatokoronského kláštera vystupuje ve svědečné řadě před Bavořem II., a služební poměr lze tedy pro tuto dobu vyloučit.

V souvislosti s erbovním znaméním střely se nutně vkrádá otázka, zdali jeho rozšíření nesouvisí s prvotní „klanovou“ strukturou světské elity. O jejím přerodu do pozdně středověké šlechty, která je již strukturována výrazně na principu blízké příbuznosti, víme bohužel velmi málo. Nemůže být však právě společné erbovní znamení reziduem tohoto původního stavu? Nabízela by se potom i přirozená interpretace

předheraldických znamení na náhrobních kamelech v Radomyšli, které se nacházejí u běžných pohřbů, a nezdá se tak, že by patřily samotným velmožům. Pokud bychom šlechtický rod chápali v širším klanovém pojetí, můžeme znamení na kamelech vesnického radomyšlského pohřebiště vnímat jako projev sociální distinkce osob, které patřily do velmožské družiny (či chceme-li klanu nebo rodu – jednotlivé pojmy vystihují vždy jen část reality). To už se nicméně pohybujeme na poli hypotéz.

Závěrečná kapitola se věnuje strakonickým johanitům a zde se již autor opět pohybuje na pevné půdě. Čtenáře bezpochyby potěší zejména průhled do každodennosti komendy, sestavený na základě rozboru vizitačního protokolu z roku 1373. Asi nic nemůže demonstrovat rozdíl mezi ideálem a skutečností lépe než zjištění, že rytířskou složku komendy zastupovali pouze čtyři laičtí bratři; tři z nich byli boje i práce neschopní, rytíř Zachariáš alespoň vykonával funkci notáře. S obligátním sfragistickým exkurzem na závěr knihy vypomohl autorovi Karel Maráz. I zde narazíme na pozoruhodné momenty, např. na listinu z roku 1308, k níž připojil Bavor III. hned čtyři své pečeti, dvě velké a dvě sekretní! Užitečnou pomůckou je přehled pečeti s detailními popisy, bohužel jen s malými náhledy otisků, které zneumožňují jejich využití jako studijního materiálu.

K vyváženému a promyšlenému Svobodovu výkladu lze mít kromě výše zmíněných problematických interpretací jen málo výhrad. Autor se dokázal vyvarovat na jedné straně zahlcení textu fakty, na straně druhé pak rozvádění obecnějšího kontextu, který často jen nahrazuje nedostatek vlastní látky. Značná šíře pojednáváného materiálu patrně způsobuje, že ne vždy jsou ve výkladu zohledněny aktuální poznatky (hodnocení Jindřicha Korutanského, interpretace znakové galerie v Laufu, autentičnost a datace písně *O bitvě u Kresčaku* či určení erbů na křtitelnici v Radomyšli).

Monografie o Bavorech ze Strakonice z pera Miroslava Svobody přináší vedle spolehlivého faktografického základu řadu nových interpretací, které se dotýkají jak vlastního rodu, tak i fungování šlechtické společnosti. S některými se lze ztotožnit, další zůstanou v rovině hypotéz, část patrně můžeme odmítnout rovnou. To však nic nemění na faktu, že v rychle se zahušťujícím prostoru dějin šlechtických rodů patří Svoboda práce rozhodně k tomu lepšímu.

ROBERT NOVOTNÝ